

DON KIŞOT VE DANIŞ ÇELEBİ*

Canan OLPAK KOÇ**

*“Don Kişot olun. Tek hürmet ettiğim adamdır.
Kaybedilmiş bir davanın bu kadar fedakâr bir kahramanı olabilir.
Öyle görmek ve inandırmak ihtiyacında.
Dünya Şanso Panso'larla dolu.”*

Cemil MERİÇ

ÖZET

Roman, çoğunlukla her ne kadar kurguya dayanıyor olsa da eşyanın ve insanın tarihini yazmaya kalkışanlar için önemli yazılı kaynaklardan, tanıklardan biridir. Geçmişte farklı şekiller içinde okura kendini takdim etmiştir. Ancak biz burada modern romandan bahsetmek istiyoruz. Modern anlamda romanın başlangıcı Don Kişot olarak kabul edilir. Bu anlamda sonraki devirlerin her romanında Cervantes'ten, her roman kahramanında da Don Kişot'tan mutlaka bir şeylerin olması beklenir. Türk edebiyatında da bu etki romanın bir tür olarak girmesi ile görülmeye başlar. Bahsedilen dönemde bu Don Kişot etkisi bir yazı makinesi durumunda sosyal görev üstlenen Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde görülür.

Cervantes ve Ahmet Mithat Efendi dünya edebiyatının iki önemli romancısıdır. Çünkü her iki yazar da kalemlerini sanatın olduğu kadar hatta daha fazlasıyla toplumun hizmetine sunmuştur. Bu çalışmada her iki yazar, onları ortak bir paydada buluşturan Don Kişot tipi etrafında karşılaştırılacaktır. Don Kişot hayallerinin peşinden giden bir maceraperesttir. Karşılaştırmada Cervantes'in *Don Kişot* adlı romanı ile Ahmet Mithat Efendi'nin *İstanbul'da Don Kişot* romanları tanıtılarak kısa bir özet verilecek ve her iki romanın ana karakteri birebir yönleriyle mukayese edilecektir. Bu karşılaştırmada amacımız yalnız benzer tiplerin kullanılmış olması değil aynı zamanda yazarların kendi döneminin sosyal yaşantısını nasıl değerlendirdikleridir. Mukayese öncesinde Türk edebiyatına romanın giriş sürecine de kısa bir şekilde değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Cervantes, Ahmet Mithat Efendi, Don Kişot, Daniş Çelebi, metinlerarasılık

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Öğrenci-Doktora, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: c_olpak@mynet.com

DON KİŞOT AND DANIŞ ÇELEBİ

ABSTRACT

Although novel is mostly depend on fiction, it is one of the written sources and witnesses for people who are trying history of human and goods. It is submit itself to people in a different ways in the past. But we want to talk about modern novel here. For modern it is admit that don Quixote is the inception of novel. In this sense it is definitely anticipated to be something from Don Quixote in every heros of novels. Also this effect in Turkish literature begins to seen as a species. The are which is talking about the effect of Don Quixote is seen at piece of Ahmet mithat Efendi who is undertake social tasks as written machine.

Cervantes and Ahmet Mithat Efendi are the two important novelists in the world literature. Because both authors used their pens for art and community servise. In this study these two authors will be compared with the character Don Quixote that meets them in common. In this comparison the novel of Cervante's Don Quixote and the novel of Ahmet Mithat efendi's Don Quixote in İstanbul will be summarized and the main charactors of each one will be compared exactly with eachother. In this comparison our aim is not only using same types but also how the writers avaluate their social lives. Before giving it, firstly it will be montioned the process of known of the novel in Turkish literature.

Key Words: Cervantes, Ahmet Mithat Efendi, Don Quixote, Daniş Çelebi, intertextuality

GİRİŞ

Yazarlar, çağlarının gerçeklerini gördükleri kadar sonraki zamanların akıbetini de tahmin ettikleri için büyük insanlardır belki. Rivayettir. Yunus'un şiirlerini sigaya çekmeye kalkan Molla Kasım, "Derviş Yunus bu sözi/ Eğri bügri söyleme/Seni sigaya çeker/ bir Molla Kasım gelür" (Taççı 1991:43) dizelerini görünce hem Yunus'un büyüklüğünün hem de şairlerin kalp gözlerinin açık olduğu gerçeğini fark eder. Yalnız şairler midir kalp gözleri açık olan? Romancıların da yok mudur böyle sıradan insanlardan münezze halleri?

Modern anlamda romanın başlangıcı Don Kişot olarak kabul edilir. Bu anlamda sonraki devirlerin her romanında Cervantes'ten, her roman kahramanında da Don Kişot'tan mutlaka bir şeylerin olması beklenir. Elbette bunun böyle olacağını Cervantes de biliyordu diye düşünebiliriz. Belki de sonraki romanların gizli bir taraflarında ruh olarak yaşamaktan memnun olacaktı. Fakat farkında olduğu başka şeyler de vardı. Neydi peki o şey?

Yazarın kurgusal düzlemde kaygısı günümüz edebi terimlerinde adı metinlerarasılık olarak adlandırılan yöntemdi. Cervantes, yarattığı edebi kahramanın tekrar diriltilmesini istemediğini karakterini öldürerek ifade etmişti. Gelecekte birilerinin onu tekrar dirilteceğini hissediyor olsa gerek ki o ölümsüz eserinin sonunda bu rahatsızlığını dile getirmiştir.

"Noter, bu üzücü görevini sona erdirdiği zaman, Don Kişot, papaz tarafından kutsanmak arzusunda bulundu. Kutsandığı sırada büyük bir ağırbaşlılık ve Tanrı'nın buyruğuna teslimiyet gösterdi. O akşam son derece dermansız bir hale düştükten sonra ruhunu teslim etti. Meşhur, Becerikli Asilzade Manş'lı Don Kişot da işte bu şekilde göçüp gitti." (s.383)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Cervantes, ellili yaşlarda yarattığı kahramanını yine kendi hayal dünyası ve kalemiyle öldürür. Sadece öldürmekle kalmaz, onun mezar taşına kitabeler bile yazdırır. O kitabeler arasında en meşhuru Karrasko'nun yazdığı kitabedir.

“Burada yatan, cesaretini pek uzaklarda bile tanıtan müthiş bir asilzadedir. Hayatına, ölümün bile meydan okuyamadığı görüldü.

Dünyalara meydan okudu, âlemin de bekçisi oldu. O kadar başka bir durum içinde bulundu ki, deli olarak yaşadktan sonra akıllanıp gitti.” (s.383–384)

Yazar, kendi kahramanını öldürmek zorunda kaldığı için belki müteessirdir fakat ona o kadar bağlıdır ki gerçek ile hayali unutmuş ve onu fanilerden saymıştır. Ne var ki bir gün birilerinin onu tekrar diriltmeye kalkacağından, edebi uykusundan uyandırmaya çalışarak kahramanını rahatsız edeceğinden kaygılıdır. Bu elim ölüm haberini ve mezar taşındaki kitabelerden birisini örnek olarak verdikten sonra, bir yazar olarak anlatının içine girer ve şahsi endişelerini bildirir. Adeta eseri üzerine kişisel verasetini bildirir okura.

“O kahramanın çürümüş kemiklerini mezarında rahat bırakın o yükü sizin omuzlarınız taşıyamaz ve aklınız için de hiçbir zaman bir konu olmaz. Yeni bir çıkış yapmaktan tamamıyla aciz olarak boylu boyunca yattığı mezarından onu kaldırıp da yeni maceralara göndermeye sakın kalkışmayın.” (s.384)

Yunus'a “Seni sigaya çeker bir Molla Kasım gelür” dedirten de Cervantes'e “O kahramanın çürümüş kemiklerini mezarında rahat bırakın” dedirten de aynı sanatkârane öngörüdür. Yunus, kendisine seslenir *sözü eğri büğrü söyleme* diyerek, Cervantes, kendi kahramanını diriltmek isteyenlere. Cervantes, kahramanını diriltmek isteyenlere, o yükü sizin omuzlarınız taşıyamaz derken aslında, her roman kahramanının yazıldığı ve yaşadığı dönem ekseninde şekillendiğini anlatmak ister birilerine. Sonradan yazmaların gerçek yazma olmadığını söylerken bir anlamda, metinlerarasılık yöntemine karşı çıkar.

Yunus söyler, Cervantes karşı çıkar da ne olur? Yazık ki Molla Kasım onu sigaya çekmeye kalkar. Yazık ki Cervantes'in veraseti kâğıtta yazılı metin olarak kalır. Kehanet acı yüzünü gösterir ve korkulan başa gelir. Yazarın, *“Meşhur, Becerikli Asilzade Manş'lı Don Kişot da işte bu şekilde göçüp gitti” (s.383)* ifadesiyle ölümünü haber verdiği ve yeni maceralara sürüklenmemesini istediği o kahraman, sonraki zamanların romancıları, hikâyecileri tarafından diriltilir ve bambaşka memleketlerde, bambaşka lisanlarda yeni maceralara sürüklenir. Dahası filmleri çekilir, çizgi film animasyonları yapılır. Peki nitelikli midir bu eserler? Veya Don Kişot mutlu mudur? Orası bilinmez. Fakat bir gerçek vardır ki ortada, sonraki zamanların romancısı aynı zamanda bir okur olarak Cervantes'e ihanet etmiştir. O romancıyı bir masum isteğinden mahrum bırakmıştır. Belki Don Kişot mutlu olmuştur ne var ki Cervantes'in ruhunu üzümüştür.

Bu durum karşısında nasıl bir akademik tavır sergilenmelidir? Söz konusu alan üzerine yapılmış çalışmalardan alıntılar yapıp bilimsel terimler eşliğinde işin içinden metinlerarasılık yapılmış diye çıkmak mıdır? Yoksa, insani vasıfların ışığında sonraki dönemlerin Don Kişotlarına, aslolana ihanet edilmiş demek midir? Ki hangisi seçilirse seçilsin yapılanın, Molla Kasımlık olmayacak mıdır adı? Sigaya çekilmeyecek midir çoktan toprak olup gitmiş o yazar ve şairler? Galiba her akademik bakış biraz Molla Kasımlık gerektirir ve her eser biraz da Molla Kasımlar için verilir diyerek vicdani bir bahane bulmak ve bu bahane ekseninde yola çıkmaktır. Oturmali zaman adı verilen nehrin kenarına; cümleleri suya, ateşe, göğe olmasa da kâğıda, kaleme, en çok da akla taksim etmeli bir bir.

ROMANIN HINZIR ÇOCUĞU “DON KİŞOT”

Modern anlamda ilk roman Don Kişot'tur. Edebiyatımızda ise ilk roman örneği Yusuf Kamil Paşanın Fransızcadan çevirdiği “Telemak”tır. Bunu kısa zamanda başka çevirmeler izlemiştir,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013*

bunun hemen ardından da ilk yerli roman denemeleri başlamıştır. (Kutlu, 1987:13) Yani telif eserler... Ve hemen bu dönemde Türk edebiyatı en velut kalemlerinden birisiyle hatta en velut kalemiyle tanışacaktır: Ahmet Mithat Efendiyle.

Türk Edebiyatında Don Kişot'u, edebi uykusundan ilk kez Ahmet Mithat Efendi uyandırır. Gerçi her ne kadar Don Kişot romanının adı geçmese de Recaizade Mahmut Ekrem'in Araba Sevdası adlı romanındaki ana karakter olan Bihruz, bir anlamda Don Kişot'un ta kendisidir. Bihruz kendi yarattığı hüznü bir aşka özendiği için bu romandaki karşıtlık hayal dünyası ile gerçeklik arasındadır. Don Kişot nasıl kendi icat ettiği bir hayal dünyasında yaşamışsa Bihruz da kendi icat ettiği bir hayal dünyasında yaşar. (Moran, 2001:76) Buradaki fark, Don Kişot, olmayan bir sevgili yaratırken kendi hayal dünyasının üretkenliğinden yararlanırken; Bihruz, var olanı görmek istediği gibi görür.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Don Kişot'u ilk kez Ahmet Mithat Efendi bir romanında karakter olarak kullanır. Çengi adı altında toplanmış hikâyelerin ilkinin adı *İstanbul'da Don Kişot*'tur. Adından da anlaşılacağı üzere eserde Don Kişot, İspanya'dan İstanbul'a kadar gelir. Gerçi muharrir, asıl esere atıfta bulunur ve "*Her halde Don Kişot'un mahiyetini avama tanıttirmek lazımdır.*" diyerek niyetinin Don Kişot'u tanıtmak olduğunu açıkça ifade eder. Onu tanıtırken kıyas imkânından yararlanır ve Nasrettin Hoca ile tuhaflıkları ve okuru güldürmesi yönünden karşılaştırır.

"Milliyetimiz dairesinde bu zatın misli aranır ise Hoca Nasrettin bulunur. Şu fark ile ki, Hoca Nasrettin merhuma isnat olunan tuhaflıklar, alelaide bir zatın tuhaflıklarından ve zaruriyetinden ibaret olup, Don Kişot ise okuyanları gülmekten kıvrandıracak olan tuhaflıkları, silahşör olduğu halde bir tavr-ı silahşörâne ile ika eylemiştir." (s.5)

He ne kadar modern romanların çoğunluğunda yazarın, eserini hangi amaçla yazdığı gibisinden bir bilgiyi okura bildirmesi gibi bir amacı ve teşebbüsü yoksa da Ahmet Mithat Efendi'den önce Cervantes de Don Kişot romanını; o dönem, ilgi gören ucuz şövalye hikâyelerine bir tepki olarak yazmış ve bunu okura anlatmıştır. Romanın başında roman karakterinin ruhi tasvirini yaparken bir anlamda şövalye hikâyelerinin eleştirisini de yapmış, okur üzerindeki olumsuz etkilerine değinmiştir.

"Evinin her köşesini bu romanlarla doldurdu. Bütün günlerini ve gecelerini bu kitapları okumakla geçiriyordu. Bu devamlı uykusuzluk ve kitap okuma sonunda beynini kuruttu ve düşünme gücünü, kendisine olan hâkimiyetini tamamen kaybettirdi.

Kitaplarda okuduğu saçma sapan olaylarla tamamen dolmuş olan beyni, sadece olağanüstü olaylarla doluydu. O artık bambaşka bir dünyada yaşıyordu. Kendisi için en doğru tarih okuduğu saçma sapan hikâyelerden ibaretti." (s.6)

Ahmet Mithat Efendi, İstanbul'da Don Kişot kitabının başında, Cervantes'in Don Kişot tespitine de değinir.

"Cervantes'in tasvir ve tahririne göre, güya bu Don Kişot, oldukça söz anlar takımından iken şövalye hikâyelerini okuya okuya bunların sıhhatine inanmağa başlamış ve nihayet aklını zıvanasından çıkarıp kendisi dahi bir şövalye olabilmek hulyasıyla meydana atılmışmış." (s.6)

Aralarında dil, milliyet, din yanında; yaşadıkları asırların farklı olduğu her iki yazarın edebiyata bakış tarzları ve edebiyatın amacı etrafında birleşiyor olmaları dikkat çekici bir husustur. Dünyayı roman türüyle tanıştıran İspanyol bir yazar ile Türk insanına okumayı sevdirmiş Ahmet Mithat Efendi, bu anlamda edebiyatı salt sanat yapma olarak görmemekte; bu edebi sanata soylu amaçlar yüklemekteler. Nitekim Ahmet Mithat Efendi, Cervantes'in rahatsız olduğu şövalye hikâyeleri hakkında da okuru bilgilendirir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

“Tevarih-şinasana malumdur ki şövalye demek, Nasaradan ömrünü, gününü din yolunda cenge ve bilhassa ehl-i İslam aleyhinde muharebeye vakf ve hasretmiş suvariler demektir. Erbab-ı kalem, bunlardan bazı zevat-ı muhayyeleye isnaden öyle birtakım hikayeler tasvir etmişlerdir ki bunlara nisbetle bizim Hamzanameler esahh-ı sahih mertebesine suud eyler. Bir tek şövalyenin yüz binlerce Araplar içine girerek bir nara ile cümlesini perişan ettiği ve kezalik bir tek şövalyenin, birçok devi, ifriti, şeytanı bir hamlede berbat ettiği gibi fıkralar bu hikâyelerde görülür.” (s. 6)

Cervantes, şövalye hikâyelerinde işlenen olaylardan örnekler vermemiş olsa da Ahmet Mithat Efendi, eseri yazarken amacının Don Kişot’u Türk insanına tanıtmak olduğunu bildirir ve söz konusu karakterin maceralarından örnek verir. Bu anlamda Ahmet Mithat Efendi, hem asıl Don Kişot’un ne kadar tuhaf olduğunu ispat eder hem de kendi Don Kişot’unun nasıl birisi olacağı hakkında okura ipuçları vermiş olur.

“Don Kişot’un tuhaflıklarından şu misali irat edelim ki:

Bir gün yolu, bir meyhaneye uğrar. Lakin Don Kişot bunu meyhane olarak mı talakki eder? Heyhat! Onun nazarında bu mahal kim bilir hangi prensin şato (mustahkem ikametkahu)’sudur. Meyhaneci, buna bir oda gösterir ki bir tarafında şarap tulumları dizilmiştir. Don Kişot işbu tulumlara dokundukça kımıldandıklarını gördükçe ve şövalyenin cümleden ziyade husumet göstermeleri mutat olan husamedan cin taifesinin bir tulum kandan ibaret bulunması gibi bazı efkari derhatır edince “Şatosunda misafir olduğum bir prensin ikametgahını cinler zabdetmiş de haberi yok. Bari kendisine bir hizmetim sebkat etsin. Bir zaman buraya Don Kişot’un geldiğini ve bu cinleri berbat eylediğini yad ederek azamet ve iclalim için hayır dua etsin” diye kılıcını çektiği gibi tulumlarla muharebeye başlar. Verir kılıcı! Verir kılıcı!”(s. 7)

Ahmet Mithat Efendi, eserinin adını İstanbul’da Don Kişot vermiş olsa da bunun gerçek Don Kişot olmayacağını haber verir. Belki de bu, eserin asıl sahibine saygının bir göstergesidir. Tabi bu yönde bir değinme yoktur. Onun yerine, gerçek Don Kişot’u getirmenin bazı sıkıntılarına değinir. Aslında bu endişe, Türk sanatçı ve aydınının hemen çoğunda görülen ortak bir endişenin ta kendisidir: Halk bunu anlamaz.

“Serlevhamızda, İstanbul’da Don Kişot kaydını görerek bı zat-ı garabet-simatı İstanbul’a getireceğimiz itikat edilmesin. Eğer karilerimiz Don Kişot hikayesinden Avrupa halkının aldığı kadar lezzet alabileceğini itikat etseydik Don Kişot’u İstanbul’a getirmek değil, belki Cervantes’in hikayesini baştanbaşa tercüme ederdik. Lakin bu hikayenin hakkıyla ve layıkıyla zevkini çıkarmak Avrupa’da ezmine-i mutavassıta adat ve etvarını ve ba-husus şövalyeler tarihiyle, bir de bunlara isnat edilen hikayat-ı garibeyi bilmeye mütevakkıf olduğundan ve bunlar bilinmedikçe Don Kişot Hikayesinin bir zevki çıkmayacağından tercüme külfetini ihtiyara mecburiyet görülmez.” (s.7)

Halk bunu anlamaz tespitinin devamı ‘halk bunu istiyor’a götürür Türk sanatçısı ve aydınını. İlginçtir ki halk bunu anlamaz bakış açısıyla yapılan roman adaptasyonları gibi halk bunu istiyor diye seyircinin önüne sürülen şimdiki zamanların televizyon şovları da yabancı televizyonlardan adaptasyondur. Ahmet Mithat Efendi de Don Kişot’u adapte eder ve adını Daniş Çelebi’ye çevirir.

“İstanbul’da tasavvur ve teşkil eylediğimiz Don Kişot’un ismi, Don Kişot olmayıp Daniş Çelebi’dir.” (s.8)

Her iki yazar da; kendi kahramanlarını aile çevresi, yetiştikleri ortam, sosyal statü gibi etkenler bakımından tanıtır. Her ne kadar Cervantes, roman kahramanlarının karakteristik özelliklerinin belirlenmesinde çevre şartlarını dikkate alan realizm akımının ortaya çıkışından iki buçuk asır evvel yaşamış; Ahmet Mithat da daha ziyade romantizmin etkisinde kalmış bir yazar olarak bilirse bile, her iki eserin yazarının da kahramanları bakımından karakteristik oluşumu hakkında okuru bilgilendirmek için onları yetiştiren çevreye değinmeleri ilginçtir. Elbette sadece

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

bu örnekten yola çıkarak ne Cervantes ne de Ahmet Mithat Efendi realist yazarlardır tezi ileri sürülemez. Öte yandan, Cervantes isminde yola çıkarak, çevre faktörünün ve determinizmin edebiyata ilk defa realizmle girmediği gerçeği anlaşılabilir. Peki Cervantes'in tarifi ve tasviriyile Don Kişot kimdir ve nasıl bir çevrenin eseridir?

“Manş eyaletinin Argamasilla d’Alba kasabasında yaşı elliye yaklaşmış, ince uzun boylu, zayıf yüzlü bir asilzade yaşamaktaydı. Sabahları erken kalkmaya alışmıştı. Bir tazısı, cılız bir atı, büyük boy bir kalkanı ve silahlığında asılı duran bir mızrağı bulunan asilzademizin en büyük merakı avlanmaktı. Hergün yenen haşlama et, Cuma günleri pişen mercimek, cumartesi günlerinin özel yiyeceği olan beyin, baş, paşa gibi yiyecekler ve Pazar günleri de fazladan pişen güvercin yahnileri gelirinin dörtte üçünü tutuyordu...”

Asilzademiz işi olmadığı zamanlarda (aslında bütün yıl hemen hemen böyle geçerdi) kendini şövalyelik kitaplarını okumaya kaptırır, sihirler, kavgalar, meydan okumalar, savaşlar, yaralanmalar, ilan-ı aşklar, acılar ve daha birçok saçmalıklarla dolu olan bu kitaplar arasında adeta kendisinden geçer.” (s.5–6)

Don Kişot, hali vakti yerinde bir soyludur ve onu tuhafıklar yapmaya okuduğu şövalye hikâyeleri götürmektedir. Daniş Çelebi’yi ise dinlediği cin ve peri hikâyeleri.

Daniş Çelebi, Saliha Molla adında bir kadının oğludur. Lisanından anlaşılacağı üzere Anadolu ahalisinden olduğu anlaşılan bu kadın, oldukça akıllıdır. Ne var ki aklını kötü amaçlar için kullanır. Efsuna ve tılsıma ziyadesiyle inanan bir toplumun bu inancından ziyadesiyle istifade etmesini becerir. Hakkında mübalağlı rivayetler yayılır. Ahmet Mithat Efendi, romanın yazıldığı yıllardan yirmi, yirmi beş sene önceye ait bu rivayetlere inanacakların o zamanda olduğu gibi romanın yazıldığı dönemde de yüzde seksen nispetinde olacağı tespitinde bulunur. Hatta *“Rivayet ederler ki, Büyük Napolyon bir falcı Çingene karısına fal açtırmış ve kendi eceli kurşundan ve kılıçtan ve toptan olmayıp rahat döşeğinde vefat edeceğine dair karıdan aldığı cevaba cidden inanmış.” (s.9)* cümlesiyle, Avrupa da bile durumun aynı olduğunu söyler. İşte Daniş Çelebi’yi Saliha Molla’nın anlattığı cin ve peri hikâyeleri tuhafıklar yapmaya itecektir.

“Daniş Çelebi, işbu Saliha Hanımın Anadolu’dan kundakta olarak getirdiği dar-ı dünyada bir tek oğludur. Şu halde biz haber vermeksizin siz anlayabilirsiniz ki bu çocuk tılsım ve efsun ve sihir ve cin ve şeytan sözlerini daha beşikte ve ninni arasında validesinden işitmeye başlamıştır...”

İşte ilk terbiyeyi bu suretle alan Daniş Bey, on iki, on üç yaşına vardığı halde gündüzleri sokak kapısından ve geceleri oda kapısından harice çıkamayıp, daima validesinin kendi boğazına taktığı ve okuduğu efsunları selametın medar-ı mahzı bilirdi.” (s.9–10)

Don Kişot’u okudukları, Daniş Çelebi’yi dinledikleri şeyler tuhafıklarla dolu maceralara sürüklemiştir. Don Kişot, bir asilzade olarak statü bakımından bağımsız bir bireyken Daniş Çelebi, tüm vasfi gaibe olan bilgisiyle nam salmış bir annenin tahakkümü altındadır.

İki kahraman arasındaki belki de en önemli farklardan biri de yaşlarıdır. Don Kişot, elli iki yaşındadır ve ilerlemiş yaşıyla bir anlamda hayattan elini eteğini çekmek üzeredir. Daniş Çelebi ise macerasına atıldığında yirmi yaşındadır. Doğal olarak hayatı henüz yeni tanımaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında Don Kişot’un atıldığı tuhaf maceralar çılgınlık olarak; Daniş Çelebi’nin maceraları ise toyluk olarak nitelendirilebilir. Öte yandan her iki yazar, okura mesaj verme amacı yönünden ortak bir paydada buluşurken verdikleri mesajın içeriği yönünden ayrılırlar. Cervantes, şövalye hikâyelerinin zararlarını anlatmak ister okura; Ahmet Mithat Efendi, o dönem yaygın olarak anlatılan cin ve peri hikâyelerinin doğuracağı olumsuzlukları. Tabi burada hem Cervantes hem Ahmet Mithat Efendi, içinde buldukları topluma ilgisiz kalmamışlar ve kendi pencerelerinden o toplumun aksayan yönlerine ışık tutmaya çalışmışlardır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Toplum sorunlarına ışık tutmaya çalışma yanında, denilebilir ki, her iki eser de aynı zamanda birer edebi eleştiridir. Çünkü Cervantes, Don Kişot'un çılgın maceralara atılmasında en yegâne sebep olarak okuduğu şövalye hikâyelerini gösterir. Hiçbir otoriteyi izlemeyecek olan bu hikâye hiciv tarzında tasarlanmış ve şövalye romanlarıyla eğlenen bir parodi olarak yazılmıştır. (Parla,2000:25)Ahmet Mithat Efendi de “*Fakat ne fayda ki çocuğun eline geçen kitaplar Hamzaname ve Elfü'l-Leyl ve Muhayyelat-ı Aziz Efendi ve Ebu Sina gibi hep sihir ve ilm-i simya ve cin ve peri garibesini mübeyyin şeylerden ibaret olmasıyla...*” derken, gerçeklikten uzak gördüğü geleneksel edebiyatı parodi yoluyla hicvedecektir. (Parla,2000:82)

Burada akıllara şu sorunun gelmesi de elzemdir: Acaba Ahmet Mithat'ın asıl amacı Don Kişot romanını tanıtmaktır da cin ve peri hikâyelerini bu amaç için mi kullanmıştır; yoksa amaç cin ve peri hikâyelerinin doğuracağı zararlara değinmektir de Don Kişot bu amaç için kullanılmış bir malzemenin mi ibarettir? Veya Ahmet Mithat Efendi'nin amaçları arasında gerçeklikten uzak gördüğü geleneksel edebiyatı eleştirmek var mıdır? Yoksa bu, Cervantes şövalye hikâyelerini eleştirdiğine göre ben de bizim edebiyatımızda ona benzer eleştirecek bir şey bulayım yaklaşımının mı sonucudur? Elbette yukarıdaki soruların cevabını en iyi, romanın yazarı bilebilirdi ve bu tür soruların cevabı başlı başına ayrı bir çalışmanın konusu olacak genişliktedir. Yine de romanın başında bizzat yazarın kendi amacının Don Kişot romanını tanıtmak olarak belirtmesinden hareketle, yukarıda adları sayılan eserlerin ve cin-peri hikâyelerinin araç pozisyonunda olduğu söylenebilir.

Cervantes'in eleştirdiği şövalye romanları, romansların birer örneğidir. Yani idealize edilmiş kahramanlarıyla, bildik dünyadan biraz uzak bir dünyada geçen ve aşk ilişkisinin ağır bastığı bir öyküyü anlatan ve dolayısıyla gerçekçi olmayan bir anlatı ürünü. Romans gerçek hayatın sorunlarına değinmeyen iyi vakit geçirecek, eğlendirecek masalımsı bir anlatıdır diyebiliriz. (Moran,..., 28) Gerek amacı gerekse yöntemi bakımından romans türüyle zıt eserler verme gayretindeki Ahmet Mithat Efendi'nin, yine birer romans örneği sayılabilecek *Hamzaname, Elfü'l-Leyl, Muhayyelat-ı Aziz Efendi, Ebu Sina* gibi anlatılara eleştirel bir tavır sergilemesi de onun sanatçı ve ideolojik yanları ele alındığında, tutarlı bir tavır olarak görülecektir. Sonuç itibariyle Ahmet Mithat Efendi, Don Kişot romanını hem amaç hem de araç olarak kullanmaktadır diyebiliriz.

Her iki yazar da kahramanlarının macerasından önce durumlarını, aile şartlarını belirtir sonra onların macera öncesi hazırlıklarına değinir. Böylece kahramanların biraz sonra gösterecekleri tuhafıkların mahiyeti konusunda okura daha fazla ön bilgi verilmiş olur. Aslında bu safhada her iki eser de eserlerin yazılış amaçları olan toplumsal sorunların eleştirisi boyutundan bireye indirgenir ve Cervantes Don Kişot'u, Ahmet Mithat Efendi Daniş Çelebi'yi komik duruma düşürür.

“*Bundan sonra kendine de bir isim bulmak gerekiyordu. Sekiz gün düşündükten sonra Don Kişot adını aldı.*” (s.7) İsmi kendisi belirleyen Don Kişot, macera öncesi hazırlıklarını da kendi istekleri ve beğenisi doğrultusunda belirleyecektir.

“*İlk işi, dedeleri zamanından kalmış eski ve paslı zırhları arayıp temizletmek oldu. Bunları elinden geldiği kadar düzelttiyse de, zırhlarda çok önemli bir şeyin eksik olduğunu üzülen fark etti. Miğferin, yüzü tamamıyla örten kısmı yoktu. Fakat zekası sayesinde buna bir çare bulabildi. Mukavvadan yaptığı eksik parçayı miğfere takarak biraz bir şeye benzetti.*” (s.7)

Daha sonra Don Kişot, miğferin dayanıklılığını kılıcıyla kontrol eder. Miğferin parça parça olmasıyla, bir haftalık emeği boşa gider. Bunun üzerine miğferi, içine sağlam demir parçaları koyarak sağlamlaştırır. Sıra, atına gelmiştir.

“*Canlı bir iskeletten farksız olan zavallı hayvan kendisine, İskender'in Büsefalinden daha üstün göründü. Bu hayvana bir isim bulabilmek için dört gün düşündü. Öyle ya bu kadar tanınmış*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

bir şövalyenin bu kadar güzel bir atının kendine layık bir isme sahip olması gerekiyordu. Bir çok isimler bulup hepsinden vazgeçtikten sonra sonunda Rossinante ismi üzerinde durdu.” (s. 7)

Don Kişot, gerek hazırlıklarda gerekse onu gülünç duruma düşüren maceralara atılırken kendi seçimiyle hareket eder. Öte yandan Daniş Çelebi, nasıl ki adından eğitimine tamamen başkalarının tahakkümündedir, ona macerası boyunca yoldaşlık edecek hazırlıklarında da hazır bulmuşluk durumundadır. Annesi, onu her türlü tehlikeden koruyacak bir mühür kazıttırmıştır ve o mühür, Daniş Çelebi'nin sahip olduğu en önemli araçtır.

Bir gün Yeni Cami avlusuna gidip, otuz paralık bir mühr-i Süleyman resmettirdi ve bunu oğluna getirip “Oğlum Daniş! Haniya sana Muhayyelat-ı Aziz Efendi'den Şehzade Asil'in hikâyesini okumadım mı idi? Haniya o hikâyede şehzade bir hazine içinde mühr-i Süleyman'ı bulmuştu da o mührün sayesinde havas ile bütün cinlere, perilere galip gelmişti. Aklına geliyor ya? İşte oğlum, o mühr-i Süleyman budur.” (s.11)

Artık her iki kahraman için de yolculuk vakti gelmiştir. Burada, her iki yazarın da olayı yolculukla başlatması önemlidir. Bir romanda karşılaşmalar genellikle “yolda” cereyan eder. Ortaçağın şövalye romanslarının kahramanları yola çıkarlar ve bir romanın tüm olaylarının ya yolda gerçekleşmesi ya da (yolun her iki tarafına bölünerek) yol boyunca yoğunlaşması sık rastlanan bir durumdur. (Baktin 2001: 317) Bu anlamda Cervantes, eleştirdiği şövalye romanlarına bağlı kalmış; Ahmet Mithat Efendi de Cervantes'in yolundan gitmiştir.

Don Kişot yola, bir amaç için çıkar. Belki gerçeği yorumlayış biçimi hayali, hazırlıkları tuhaftır. Öte yandan amacını kendisi belirlemiştir. Cemil Meriç'in de işaret ettiği gibi kaybedilmiş de olsa bir amacın peşinden gider. Daniş Çelebi ise değil bir amaç peşinde gitmek, yola bile kendi seçimiyle çıkmaz. Annesi, onu beraberinde götürür.

Saliha Molla birkaç günler Beykoz'da kalmağa mecbur olacağını anladığından ve oğlu Daniş Çelebi'yi ise elinden gelse bir dakika yanından ayırmamak sevdasında bulunduğundan bu defa dahi Çelebi'yi birlikte alıp Beykoz'a götürdü.

Müher-i Süleyman yanında değil mi ya? Artık neden korkusu olur? Çelebi cenahları birkaç vakitten beri peyda eylediği cür'etle bir sabah Beykoz'dan kalkıp, piyade olduğu halde çayıra doğru gezinerek gitmeye mütecasir oldu.” (s.11)

Don Kişot'un atı vardır. Fakat Daniş Çelebi'nin bir attan daha ziyade aktivesi olacak! mührü yanındadır.

Ne var ki birbirine benzer olan iki karakterin kaderi, olay örgüsünde değişikliğe uğrar. Don Kişot, yolda karşısına çıkan ilk kişiden resmen şövalyelik ünvanının almayı düşünmektedir. Kahramanın karşısına ilk olarak konakladığı hanın sahibi, yani hancı çıkar. Hancı, karşısında, yazarının da söylediği gibi akıldan noksan adamı görünce hilebaz davranır ve onu şövalye ilan eder. Bu davranışı ile kahraman dışındaki oyuna katılan ilk kişi olur. Bundan sonra Don Kişot'un bütün maceralarında hancı oyunu kuralına göre oynamaya devam eder. Zira bu sahte şövalyeyi kandırarak hem eğlenmekte hem de daha sonra maddi anlamda kazanç sağlamaktadır. Don Kişot, hancı tarafından kutsandıktan sonra hancının yönlendirmesiyle, şövalyede olması gerekenler listesini tedarik etmek için evine döner. Evinden para, gömlek ve bir uşak alarak yola koyulur yeniden.

Burada Don Kişot'un başından geçenleri tek tek yazmak oldukça hacimli olacaktır. Zaten önemli olan Don Kişot'un yaşadıklarından çok, var olanı görme ve algılama biçimidir.

Kahramanın amacı şövalye olabilmek ve haksızlıkları tamir etmektir. Adaleti sağlamak için yola çıkan bu adam, karşılaştığı her şeyi değiştirilmesi gereken bir sorun, her kişiyi kurtarılması

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

gereken bir esir olarak görür. Öyle ki bu, yalnız olayları yanlış anlamakla sınırlı kalmaz. Kişi bazen yel değirmenleri ile savaşır, bazen koyun sürüsünü düşman olarak algılar. Don Kişot'un derdi başkaları ile. O, kendi için yalnızca Dülsine isimli bir sevgiliyi istemektedir. Kavuşamayacağını bile bile onun uğruna savaşmaktan kendini alıkoyamaz. Aslında burada kadın, teşvik edici unsur olarak karşımıza çıkar. Dülsine, gerçekte hiç olmasa bile, ahlaki açıdan Don Kişot'a olumlu işler yaptırır.

Don Kişot'un yanına aldığı uşak, kendisinden çok da akıllı olmayan komşusu Sanço Panza'dır. Kendisine Don Kişot'un vaat ettiği valilik de bir anlamda onun Dülsine'sidir. Roman boyunca yazarın defalarca araya girdiği ve yorum yaptığı görülür. Sanço Panza, efendisinin çılgın fikirleri karşısında daha akliselim görülebilir. Öte yandan, büyük fikirler peşinde maceralara atılan dehalenin her zaman için karşılarında buldukları alışılmış düzen ve küçük menfaatlerin takipçisi olan halk yığınına da temsil eder. Sanço Panza, var olanı olduğu gibi görüp Don Kişot'u uyarırken olumlu bir tiptir. Ancak, her şeyi oluruna bırakan yönüyle, şövalye olmak ve haksızlıkları tamir etmek sevdasındaki Don Kişot'u anlayamayarak olumsuz bir tip örneği sergiler.

Daniş Çelebi için yol, karşısına çıkan harabe bir evle başlar. Şehzade Asil'den kalma bir saray olarak gördüğü bu evin içerisinde o güzeller güzelinin olduğunu düşünür. Yerli Dülsine de burada devreye girer. Don Kişot'un hancısı gibi çıkmaz yalnız bu harabenin bekçisi. Karşısındaki gencin söylediklerini bir süre dinleyen bekçi, sonunda Daniş'i döverek oradan uzaklaştırır. Bu doğu ve batı toplumlarının yansıması olarak görülecek olursa kurmacada oyuna katılma ya da katılmama yönünden dikkate değerdir. Bekçi realiteyi temsil etmektedir. Oyuna katılmak istemez. Don Kişot'ta olduğu gibi Ahmet Mithat da kendi kahramanının, bu hayale benzer birçok maceralar atlattığını fakat bunların tamamını anlatmaya lüzum görmediğini söyler. Söyler söylemesine ama birkaç macerayı da anlatmadan edemez.

Don Kişot yıllarca Dülsine adlı hayali sevgilisinin peşinden gitmiş ve her durumda ona sadık kalmıştır. Oysa Daniş Çelebi toyluğun verdiği cahillikle olsa gerek, birçok kıza gönül vermiş, hatta yalnızca zevk aracı olarak bu kızları kullanmıştır. Bu doğrultuda Don Kişot'ta namus önemli bir kavram iken Daniş'in annesi Saliha Molla bile oğlunu kandırarak başkaları ile birlikte olacak kadar namustan bihaberdir.

Daniş Çelebi, tıpkı Don Kişot gibi tuhaflıkları ile ün salmaya başlar yaşadığı yerde. Don Kişot'un çevresindekiler onu bu durumdan kurtarmak isterken Daniş'in etrafındakiler onun bu halinden faydalanmaya, onunla eğlenmeye çalışırlar. Hatta bir akşam sırf eğlence olsun diye Daniş Çelebi'yi evlerine davet ederler. Burada Daniş'i kandırarak yalnız onun gördüğüne inandırdıkları bir kız getirirler odaya. Kızda oyunun içerisinde. Daniş'e, olmadık şeyler yaptırılır. Öyle ki artık iş zıvanadan çıkar ve oyunu tertip edenler Daniş'e, bu kızın gerçek olmadığını anlatırlar fakat Daniş bunu kabul etmez. Zaten akıllı kıt olan Daniş, aşık olduğu için bundan sonra öyle bir hal alır ki bu duruma annesi çok üzülür. Oğlu ile baş edemeyeceğini anlayan bu kadın, henüz on üçünde olmasına rağmen böyle bir oyunun içine giren kızı evlerine almaya mecbur kalır. Bir harabeyi saray gören ve orada hayali Dülsine'si ile karşılaşan Daniş'in macerasında işler değişir. Artık kanlı canlı bir aşüfteye döner masum Dülsine. Kız, Daniş'in evine yerleşir. Bu gelişme ile Cervantes'in Don Kişot'undan epey ayrılır olayların örgüsü. Artık milli Don Kişot olan Daniş Çelebi kendi macerasını oluşturur. Eve yerleşen kıza Peri adını verirler. Peri fettanlığı ile meşhurdur. Evde Daniş Çelebiyi türlü hileler ile istediği şeyi yaptırmaya başlar. Aradan bir yıl geçince de bir oğlu olur Daniş'ten. Baba bu çocuğa Cemal adını verir. Yerli Don Kişot böylece tamamen çıkırından çıkar ve kendi başına bir rota belirler. Cervantes, kahramanının masumiyetini öne çıkararak yaptığı çılgınlıkları maruz gösterirken Ahmet Mithat, bir anlamda cinci Saliha Molla'yı, kendi nefisini düşünen Daniş Çelebi'yi cezalandırır.

Cemal büyüye dursun, Peri'nin fenalıkları devam etmektedir. Bu arada Saliha Molla torununun doğumundan sonra ölür. Evde Peri, Daniş ve oğlunun dışında bir de Arap -Daniş

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

büyüten kadın- vardır. Bu kadın tıpkı Don Kişot'un evindeki Kâhya kadın gibi gerçekleri çok net görmektedir. Perinin türlü oyunlarla nasıl kocasını kandırdığını, başka erkeklerle âlem yaptığının farkındadır. Bir gün Peri'den fırsat bulup Daniş'i uyarmak ister ancak bu durumdan haberdar olan Peri, oyunu tersine çevirerek Daniş'i aldatmayı bilir ve nihayet Arap'ı da yok eder. Ve Daniş Çelebi'nin altınlarını alarak kaçır gider. Bu kaçıştan sonra Daniş, oğlu ile yalnız yaşamaya başlar. Etrafındakiler ona Peri'nin yaptıklarını anlatmaya çalışırlarsa da o, halen Peri'nin gerçek bir peri olduğuna ve gelip kendine kötülük yapacağına inanır; hatta korkar. Bu korku ile son yıllarını evinden dışarı adım atmadan geçirir ve ölür.

SONUÇ

Ahmet Mithat Efendi, romantizm akımından etkilenmiş bir yazar olarak bilinir. Yine de o, Müşahadat romanında natüralizmi dener. Elbette **İstanbul'da Don Kişot** romanında natüralist bir etkiden söz etmek zor, hatta imkânsızdır. Ne var ki söz konusu romandan hareketle, natüralizmin sebep-sonuç ilişkisinden yararlanarak, şöyle bir çıkarımda bulunabiliriz: Her büyük kahraman, kendisinden önce kahraman sanılanların yalancı saltanatını yıkar, kendisinden sonra gelecek kahramanlara ışık tutar. Don Kişot'un bir roman kahramanı olarak amaçlarına ulaştığını, hayali düşmanlarını alt ettiğini söylemek güçtür. Öte yandan, kendisinden asırlar sonra Daniş Çelebi ismindeki bir başka kahramanın, bir başka yazarın hayalinde canlanmasına ilham kaynağı olacaktır. Şüphesiz, Daniş Çelebi ismini bir kahraman olarak telaffuz etmek hem her iki yazara hem de Don Kişot'a haksızlıktır. Ortada gerçek bir kahraman varsa o da Cervantes'tir. Çünkü, eleştirdiği şövalye romanslarının zararlarını okura göstermek istemiş, bunu da ortaya koyduğu eserle gerçekleştirmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin de amacına eriştiğini kabul edersek, onun da bizim kahramanımız olduğu gerçeği aşikârdır. Ne ki, Fuzuli'ye "Mende Mecnun'dan daha füzun âşıklık istidadı var/ Âşık-ı sadık menem Mecnun'un ancak adı var" dedirten aynı sebeplerden ötürü, perde kapanır ve okurun zihninde asıl kahramanın, yani yazarın değil, kurgu dünyasının yansıma kahramanlarının adı kalır.

KAYNAKÇA

- AHMET MİTHAT EFENDİ, Çengi-Kafkas-Süleyman Musli, (Haz. Erol Ülgen-Fatih Andı), Türk Dil Kurumu, Ankara 2000.
- BAKTİN, Mikhail, Karnavaldan Romana, Ayrıntı yayınları, İstanbul 2001
- CERVANTES, Don Kişot, Morpa Kültür Yay. İstanbul 1996.
- KUTLU, Şemsettin, Başlangıçtan Günümüze Türk Romanları, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1987.
- MORAN, Berna, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1, İletişim Yay. İstanbul 2001.
- PARLA, Jale, Don Kişot'tan Bugüne Roman, İletişim Yay. İstanbul 2000.
- TATÇI, Mustafa, Aşık Yunus ve Diğer Yunusların Şiirleri, Kültür Bk. Yay. Ankara 1991.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

